

Polska kolekcja w Oddziale Słowiańskim Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk: historia i badania

Historia Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk (RAN) sięga początków XVIII w. i wiąże się z postacią cara Piotra I Wielkiego. To właśnie z jego rozkazu w 1713 r. utworzono pierwszą w Rosji bibliotekę akademicką. Jej trzon stanowiły woluminy z księgozbiorów prywatnych cara i dostojników z jego otoczenia. Historia Oddziału Słowiańskiego Biblioteki RAN zaczyna się dopiero w latach 80. XIX w. W 1881 r. wszystkie druki w językach słowiańskich (z wyjątkiem dzieł w języku rosyjskim) ze zbiorów biblioteki zgromadzono w nowej komórce organizacyjnej, która później otrzymała nazwę Oddziału Słowiańskiego.

Kolekcję Oddziału Słowiańskiego cechuje duża różnorodność tematyczna. Można tu znaleźć publikacje ze wszystkich nauk humanistycznych, ale oprócz nich także pozycje z dziedziny ekonomii, techniki, nauk przyrodniczych, medycyny i innych. Najstarsze z druków pochodzą z początków XVI w., najpóźniejsze zaś – z lat 30. XX w., kiedy Oddział Słowiański został zamknięty. Większość książek w językach słowiańskich biblioteka nabywała, otrzymywała jako dary lub na drodze wymiany z innymi księżnicami i instytucjami. Na przykład poprzez zakupy dzieł piśmiennictwa narodów słowiańskich uzupełniano zasoby publikacji w językach południowosłowiańskich.

W 1930 r. Oddział Słowiański Biblioteki RAN został zamknięty w związku z reorganizacją księżnicy. Od tego czasu wszystkie druki w językach słowiańskich gromadzone są w Oddziale Wydań Obcych oraz Oddziale Wydań Rosyjskich (w tym druki ukraińskie i białoruskie). Stare zbiory słowiańskie razem z katalogiem ponownie udostępniono czytelnikom dopiero w roku 1995, kiedy w bibliotece otworzono Czytelnię Oddziału Słowiańskiego. Od tego czasu zaczęły się badania nad poszczególnymi kolekcjami językowymi, w tym nad kolekcją polską. Niniejszy artykuł zawiera podsumowanie studiów nad nią przeprowadzonych w ciągu ostatnich 20 lat.

Obecnie zbiór druków słowiańskich (wydanych przed 1930 r.) liczy około 80 000 tytułów w 300 000 woluminów. Jego kompletowanie od początku odbywało się zgodnie z kryterium językowym. Obecnie kolekcja słowiańska składa się z dziesięciu oddziałów językowych, są to: ukraiński, białoruski, bułgarski, serbski, chorwacki, słoweński, czesko-słowacki, łużycki, polski oraz tak zwany „ogólnosłowiański”, gdzie zostały zgromadzone pozycje z dziedziny slawistyki w języku rosyjskim i językach zachodnioeuropejskich.

Największym podzbiorem Oddziału Słowiańskiego jest kolekcja polska. Składa się na nią około 40 000 tytułów, czyli ponad 80 000 egzemplarzy, w tym około 2000 periodyków i 2700 starych druków. Publikacje te zgromadzono dzięki zakupom dokonywanym przez bibliotekę, wymianie z innymi instytucjami, darom autorów lub tłumaczy książek, podarunkom od osób trzecich, a w przypadku druków z drugiej połowy XIX w. – dzięki egzemplarzowi obowiąz-

kowemu. Prawo do niego, posiadane przez bibliotekę od 1783 r., spowodowało, że dysponuje ona prawie kompletnym zbiorem dziewiętnastowiecznych książek polskich wydanych na terenie zaboru rosyjskiego. Biblioteka RAN otrzymywała bowiem bezpłatny egzemplarz wszystkich publikacji ukazujących się na terenach Polski będących pod rosyjskim panowaniem. Zalecenie to – na początku nie bardzo skuteczne i nie w pełni przestrzegane – stało się obligatoryjne po upadku powstania styczniowego. Niestety, jednym ze źródeł uzupełniania zbiorów w XVIII i pierwszej połowie XIX w. były także łupy wojenne.

Najlepiej zbadana część zbiorów polskich to stare druki. Zbiór polskich starodruków liczy 2700 egzemplarzy. Wśród cymeliów kolekcji staropolskiej można wymienić siedem książek należących do carewicza Aleksego Piotrowicza (1690-1718), syna Piotra I Wielkiego. Są to *Zywotow Świętych ... Część Starego y Nowego Zakonu...* Piotra Skargi w krakowskim wydaniu z 1626 r.¹, dwa utwory pisarzy rzymskich: *O Dzieiach y powieściach pamięci godnych Książ Dziewięc...* Valeriusa Maximusa (Kraków 1609)² i *O Początku y Dzieiach Narodu Rzymskiego...* Luciusa Florusa (Kraków 1646)³, *Słonecznik Albo Porownanie Woli Ludzkiej z Wola Boża* Jeremiasza Drexeliusa w krakowskim wydaniu z 1649 r.⁴, cztery części *Uwag Chrzesciainskich...* Jeana Crassetta z 1707-1708 r.⁵, *Historia O Krucyatach...* Louisa Maimbourga (Kraków 1708)⁶ oraz jedyny utwór reprezentujący literaturę piękną – przetłumaczona z francuskiego powieść *Kawaler polski* (Toruń 1694)⁷. W tych woluminach znajdują się notatki właściciela o miejscu i czasie nabycia książki. Kolekcję tragicznie zmarłego następcy tronu przekazano do biblioteki akademickiej dziesięć lat po jego śmierci – w 1728 r.

Podwalin pod kolekcję polską trzeba szukać również w prywatnych zbiorach dygnitarzy państwowych z czasów Piotra I Wielkiego: dyplomaty i tłumacza Andrzeja Winiusa (1641-1735) oraz feldmarszałka i uczonego Jakuba Bruce'a (1669-1735). W bibliotekach tych dostojników znalazł się *Thesaurus...* Grzegorza Knapskiego (1564-1638) w różnych wydaniach: w kolekcji Winiusa w edycji krakowskiej z 1632 r.⁸, w zbiorach Bruce'a – w poznańskiej z 1698 r.⁹ Właściwą podstawę zbioru starych druków w Oddziale Słowiańskim stanowi jednak Biblioteka Ordynacji Nieświeskiej Radziwiłłów. Kolekcję tę, należąca do jednego z najznakomitszych i najpotężniejszych litewskich rodów książęcych, trzeba zaliczyć do najcenniejszych zabytków polskich w Bibliotece RAN. Bibliotekę ordynacką gromadzono w zamku nieświeskim od XVI w. W 1772 r. skarby nieświeskie, w tym księgozbiór, armia rosyjska wywiozła do Petersburga. Ta część biblioteki radziwiłłowskiej, która trafiła do Petersburga, do Biblioteki RAN, nie zachowała się jako całość. Książki w językach obcych zostały przekazane do Oddziału Wydań Obcych, rękopisy

¹ Sygn. XXIX / r 578a.

² Sygn. XXIX / 6 21450.

³ Sygn. XXIX / 6 27434.

⁴ Sygn. XXIX / a 5361.

⁵ Sygn. XXIX / 6 20264.

⁶ L. Maimbourg, *Historia o krucyatach na wyzwolenie Ziemi [sic!] Świętej, przez X. Ludwika Maimbourga Soc. Iesu przedtym frąncuskim językiem opisana, a teraz na polski przez X. Woyciecha Andrzeia z Unichowa Ustrzyckiego, zakonu S. Benedykta, w klasztorze Świętokrzyskim professa przelożona. Roku Pańskiego, 1708*, W Krakowie: W Drukarni Frąnciská Cezárego..., [1708], [6], 460, [13] s.; 31 cm., fol. Sygn. XXIX / r 10. Karta tytułowa z niewielkimi zmianami powtarza wydanie z 1707 r.

⁷ *Kawaler polski. Z Francuskiego języka na Polski przetumaczony. Roku Pańskiego 1694*, W Thoruniu: przez Jana Krystyana Laurera Bibliopoli, 1694, [10], 80 s. Sygn. XXIX / a 6931. E. – nieznan.

⁸ Sygn. XXIX / 6 21861.

⁹ Sygn. XXIX / 6 8093.

– do Oddziału Rękopisów, najstarsze druki (XV-XVI w.) – do Oddziału Książek Rzadkich. Druki w języku polskim umieszczono w Oddziale Słowiańskim. Ta część kolekcji liczy około 1000 egzemplarzy. W znajdujących się w Bibliotece RAN drukach spotykamy cztery ekslibrisy nieświeskie, wśród których jest ekslibris Urszuli Franciszki z Wiśniowieckich, z dwoma kartuszami z herbami Radziwiłłów i Wiśniowieckich („Bibliothecae Ducalis Radivilliana Nesvisiensis”), i ekslibrisy biblioteki ordynackiej: „Ex Bibliotheca Radivilliana Ducali Nesvisiensi” (6 x 4,5 cm.), „Ex Bibliothecae Ducalis Radivilliana Nesvisiensis”, „Ex Bibliotheca Ducali Radivilliana Nesvisiensi”. Ostatni z nich występuje w trzech wymiarach: 14,2 x 10,2 cm; 10,5 x 8,6 cm; 6,2 x 4,5 cm. Oprócz znaków własnościowych biblioteki ordynackiej w zbiorach radziwiłłowskich można znaleźć też ekslibrisy Konstancji Franciszki z Radziwiłłów Sapieżyny („Z Biblioteki... Konstancji z Radziwiłłów Sapieżyny... 1741”) oraz jej męża – Jana Fryderyka Sapiehy („Ex Bibliotheca Codnensi... Ioannis comitis Sapieha...”).

W woluminach z biblioteki ordynacji nieświeskiej odnajdujemy ponad 50 nazwisk innych właścicieli, co świadczy o tym, że do zbiorów Radziwiłłów trafiło wiele książek z drugiej ręki. Pierwszy katalog kolekcji radziwiłłowskiej został wydany w 1999 r.¹⁰, ale prace na tym się nie zakończyły i w 2005 r. biblioteka opublikowała dwa tomy katalogu zbiorów radziwiłłowskich. Część pierwsza to poprawione i rozszerzone wydanie z 1999 r.¹¹ Znalazło się w niej ponad 500 druków z wyraźnymi znakami proveniencyjnymi świadczącymi, że książki te należały do zbiorów radziwiłłowskich – ekslibrisami, rękopiśmiennymi dedykacjami autorów i tłumaczy ofiarowanymi przedstawicielom rodu Radziwiłłów. Mogą to być też podpisy i zapisy własnoręczne kogoś z Radziwiłłów, najczęściej Konstancji z Radziwiłłów Sapieżyny. Część druga katalogu obejmuje książki znalezione dzięki badaniom archiwalnym¹². W Petersburskim Oddziale Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk zachował się bowiem osiemnastowieczny katalog biblioteki radziwiłłowskiej spisany w Bibliotece RAN w latach 1773-1779 pt. *Catalogus Bibliothecae Radzivilianae*. Nie wszystkie pozycje w nim odnotowane przetrwały do naszych czasów w petersburskiej księżnicy. Na początku XIX w. część dubletów przekazano Bibliotece Cesarskiego Uniwersytetu Moskiewskiego, która ucierpiała wskutek pożaru w 1812 r., później część druków z dziedziny prawa i teologii przypadła w udziale Bibliotece Uniwersyteckiej w Helsinkach. W Bibliotece RAN pozostały egzemplarze z innych zbiorów prywatnych polskich i rosyjskich. Tak więc druga część katalogu stanowi rekonstrukcję biblioteki nieświeskiej. Ostatnio w księżnicy RAN rozpoczęto prace polegające na poszukiwaniu w Oddziale Wydań Obcych poloników ze zbiorów nieświeskich – znaleziono już około 40 egzemplarzy. Są to przeważnie wydania w języku łacińskim. Niestety studia nad kolekcją nieświeską w Oddziale Książek Rzadkich już od lat nie pojawiają się na liście jego planów badawczych.

Druga co do wielkości kolekcja druków staropolskich w Oddziale Słowiańskim to zbiory prywatne Józefa Żaby herbu Kościesza (ok. 1810-1871) – zapalonego bibliofila z Kresów wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Wileńszczyzna, powiat brasławski). Ko-

¹⁰ О. Гусева, Е. Комиссарова, *Несвижская ординатская библиотека Радзивиллов: [Кат. кн. собр.]*, Санкт-Петербург 1999.

¹¹ О. Гусева, Е. Комиссарова, *Собрание польских старопечатных книг в Славянском фонде БАН*. Вып. 1: *Несвижская ординатская библиотека Радзивиллов*, 2-е изд., испр. и доп., Санкт-Петербург 2005.

¹² О. Гусева, *Собрание польских старопечатных книг в Славянском фонде БАН*. Вып. 2: *Несвижская ординатская библиотека Радзивиллов (Реконструкция по архивным источникам)*, Санкт-Петербург 2005.

lekcja ta liczy około 400 druków wydanych przed 1800 r. i kilkaset druków z pierwszej połowy XIX w., z których większość stanowi literatura piękna oraz podręczniki i książki dla dzieci. Księgozbiór zawiera m.in. kupioną przez Żabę kolekcję starodruków Jana Nikodema Łopacińskiego (1747-1810) z ekslibrisami („Ex Bibliotheca Leopoliensi J.N. Łopaciński C.M.”)¹³. Ostatnie woluminy należące do J. Żaby pochodzą z 1863 r. Jego księgozbiór trafił do Biblioteki RAN w 1926 r. razem z biblioteką barona Davida Günzburga (1857-1910)¹⁴. Wśród druków staropolskich z kolekcji J. Żaby znalazły się utwory różnej treści: z dziedziny historii, filozofii, fizyki, biologii, geografii oraz słowniki, encyklopedie, kalendarze, poradniki, opisy podróży, tłumaczone i oryginalne dzieła literackie.

Cechą charakterystyczną woluminów, które były w posiadaniu tego bibliofila, są zapiski proveniencyjne: na stronie tytułowej – „Z księgo=Zbioru Józefa Żaby z Szsza”; na stronie pierwszej – „Józef”, w połowie książki – „Kościeszka”, a na ostatniej stronie – „Zaba”. Książki mają również charakterystyczne okładki z monogramem „JZ”. O zawiłych losach ksiąg z biblioteki J. Żaby świadczą zapiski poczynione ołówkiem lub atramentem przez ich poprzednich właścicieli na stronach tytułowych, wykłejkach czy w tekście. Na wydaniach druków z XVIII w. pochodzących z księgozbioru J. Żaby udało się znaleźć ponad 50 imion i nazwisk wcześniejszych posiadaczy¹⁵. Obecnie w Oddziale Słowiańskim trwa poszukiwanie dziewiętnastowiecznych edycji z tej rozproszonej kolekcji. Na dzień dzisiejszy kartoteka druków w języku polskim będących niegdyś własnością J. Żaby liczy ponad 1100 egzemplarzy. Księgozbiór ten to jeden z największych i najbardziej interesujących w polskiej części zbiorów Oddziału Słowiańskiego, ale trzeba zaznaczyć, że są jeszcze inne, mniej znane.

Ogółem na starych drukach z kolekcji polskiej znaleziono 324 imiona i nazwiska właścicieli, siedem ekslibrisów, notatki 21 instytucji, 27 pieczętek osób prywatnych oraz instytucji. Można znaleźć np. egzemplarze polskie z bibliotek szkół departamentowych połockich, książki z kolegów jezuickich we Włodzimierzu Wołyńskim i Nowogródku.

Wśród innych proveniencji na starych drukach z kolekcji polskiej możemy spotkać zapiski i pieczętki sławnych właścicieli. Pieczętka „I.A. Zaluski” znajduje się na karcie tytułowej wydania *Remonstracya Fundamentalna Przyczyn Słusznych...* (b.m. 1733)¹⁶. Proweniencje bazylikańskie razem z zapiskami Tadeusza Czackiego znaleziono na kartach pierwszego tomu *Rachunku Algebraicznego Teorya...* Jana Śniadeckiego (t. 1-2, Kraków 1783)¹⁷. Na karcie tytułowej tego dzieła widnieje informacja: „Bibliothecae Collegii Vlodimiriensis. Patrum Basilianorum”. Począwszy od karty tytułowej na kartach nieparzystych ciągnie się zapis T. Czackiego: „Liber hic / dono oblatu est / Bibliothecae / Collegii Vlodimiriensis / PP. Basilianorum / ab Illustrissimo / Thaddeo Czacki / Capit. Novograd. /

¹³ Zob. *Wspólczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator*. T. 2: *Polonika w bibliotekach obcych*, oprac. B. Bieńkowska, E. Maruszak, J. Puchalski, Warszawa 2016, s. 489.

¹⁴ David Goratsiyevich Günzburg, ros. Д.Г. Гинсбург (1857-1910) – uczonec, orientalista, hebraista, pisarz i przedsiębiorca. Jego licząca około 35 000 tomów biblioteka po 1918 r. została rozproszona, jej części obecnie znajdują się w Rosyjskiej Bibliotece Państwowej w Moskwie, w Bibliotece RAN w Petersburgu oraz w innych bibliotekach. Na książkach barona znajduje się charakterystyczny ekslibris z cytatem z *Pieśni nad Pieśniami* w języku hebrajskim: „Cała piękna jesteś, przyjaciółko moja, i nie ma w tobie skazy”; niżej w tym samym języku napis: „Szafa ___ Półka nr ___”.

¹⁵ O. Гусева, *Старопечатная польская книга во владельческих коллекциях Славянского фонда БАН*, [w:] *Libri Recogniti. Nowe inspiracje do badań nad starodrukami polskimi w bibliotekach Rosji, Białorusi, Ukrainy, Litwy i Finlandii*, Kraków 2013, s. 215-242.

¹⁶ Sygn. XXIX / 6 21290.

¹⁷ Sygn. XXIX / 6 28780.

Scholarum / Visitatore / 1803. Anno”. Na wyklejce tomu *Epiktet Filozof* (Przemyśl 1787) zachował się skrócony zapis właścicielski Jana Baudouena de Courtenay¹⁸. Pieczętkę tego słynnego naukowca spotyka się jednak przeważnie na drukach z XIX w.

Staropolska część kolekcji Oddziału Słowiańskiego została najlepiej zbadana i opisana pod względem proveniencji. Wśród starych druków znajdują się unikatowe publikacje, nieodnotowane w *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera lub niedokładnie w niej opisane. Stare druki ze zbiorów Oddziału Słowiańskiego są starannie konserwowane i restaurowane. W pracowni konserwatorskiej prowadzi się badania mikrobiologiczne i chemiczne, odkwasza się papier i wzmacnia strukturę, usuwa się zabrudzenia. Powstaje również skrupulatna dokumentacja oraz opisy tekstowe stanu zachowania starych druków. Każdy z nich jest przechowywany w specjalnym pudełku tekturowym. We wszystkich magazynach kontroluje się temperaturę i wilgotność powietrza, a także jego czystość mikrobiologiczną.

Jeśli chodzi o druki z XIX w., badanie proveniencji polskich przedstawia się bardziej problematycznie, ponieważ prawie żadna z kolekcji prywatnych nie zachowała się w Oddziale Słowiańskim jako całość – wszystkie są rozproszone wśród ksiązek odpowiedniego oddziału językowego. Specjalistyczny program analizy poszczególnych egzemplarzy obejmował wyłącznie stare druki, edycje dziewiętnastowieczne nie zostały natomiast objęte podobnym projektem. W tej sytuacji ciekawą proveniencję polską znaleźć można jedynie przez przypadek. Na przykład na karcie tytułowej pierwszego numeru czasopisma „Pamiętnik Warszawski” (1815) zachował się skrócony zapis: „Bibl. Towarz. Król. Warsz. Prz. Nauk”. Podobną notę można spotkać prawie na wszystkich tomach tego czasopisma, co świadczy o tym, że po stłumieniu powstania listopadowego armia rosyjska wywozła do Petersburga Bibliotekę Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk i do zbiorów Biblioteki RAN trafiła przynajmniej część słynnej polskiej księżnicy¹⁹.

Jednym z najciekawszych zespołów Oddziału Słowiańskiego jest kolekcja polskiej książki dla dzieci i młodzieży z XVII do początku XX w., licząca ponad 3000 egzemplarzy. W 2003 r. biblioteka wydała katalog adnotowany najstarszej jej części: *Polska książka dla dzieci przed 1864 rokiem*²⁰. Najstarsze druki z kolekcji polskiej książki dla dzieci i młodzieży pochodzą z drugiej połowy XVII w., najmłodsze zaś – z lat 30. XX w., są to przeważnie edycje wydawnictw ukraińskich i rosyjskich w języku polskim. Część tego zespołu należała do zbiorów J. Żaby. W znacznej mierze mamy do czynienia z wydaniem z XIX w. – głównie z podręcznikami i książkami dla dzieci (pierwszymi tłumaczeniami na język polski z francuskiego, angielskiego i niemieckiego utworów literatury dziecięcej). Sporą kolekcję w Bibliotece RAN tworzą niemal kompletnie zachowane polskie periodyki dla dzieci z XIX w., począwszy od „Rozrywek dla Dzieci” (1824-1828) Klementyny z Tańskich Hoffmanowej²¹ – pierwszego polskiego czasopisma dla dzieci. Znajdujemy tu też: lwowski tygodnik „Przyjaciel Dzieci” (1848-1849)²², „Przyjaciel Dzieci” (1861-1862) Fryderyka Lewestama, „Zorzę” (1843-1844) Pauliny Krakowowej i Walentyny

¹⁸ Sygn. XXIX / 6 5632.

¹⁹ Zob. Z. Strzyżewska, *Konfiskaty warszawskich zbiorów publicznych po powstaniu listopadowym. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego i Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Materiały i dokumenty z archiwów rosyjskich*, Warszawa 2000, s. 144.

²⁰ O. Гусева, *Польская детская книга до 1864 г.: Аннотированный каталог собрания Славянского фонда БАН*, Санкт-Петербург 2003.

²¹ Sygn. XXVIII / B 13.

²² Sygn. XXVIII / B 541.

Trojanowskiej²³, trzy serie „Rozrywek dla Młodocianego Wieku” (1856-1863) Seweryny Pruszkowej²⁴, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne [...] Dla Młodego Wieku” (1856-1857) Józefy Śmigielskiej²⁵ i inne.

W bibliotece akademickiej zachowało się wiele ciekawych pierwodruków, na przykład *Złota różyczka* (1858)²⁶, wydana w Petersburgu pierwsza polska przeróbka utworu Henryka Hoffmana *Der Struwwelpeter*, jednej z najpopularniejszych w Europie XIX w. książek dla dzieci. Wśród publikacji ilustrowanych znalazło się pierwsze wydanie słynnej polskiej bajki dla dzieci *O krasnoludkach i o sierotce Marysi* Marii Konopnickiej (1896)²⁷. Ta edycja została odnotowana w *Bibliografii polskiej* K. Estreichera, lecz nie zachowała się w żadnej bibliotece polskiej.

Na publikacjach z tej kolekcji wyraźnie widać zmiany zachodzące w edytorstwie książek dla dzieci w XIX w. – od bezpretensjonalnych druków z lat 20. tego stulecia przez pierwsze, jeszcze nieliczne obrazki w książkach aż po mistrzowskie dzieła sztuki wydawniczej z przełomu XIX-XX w. Cymelia kolekcji polskiej książki dla dzieci i młodzieży to edycje obrazkowe z lat 70.-90. XIX w., encyklopedie dla dzieci oraz książki-zabawki dla najmłodszych. Zwykle życie publikacji dla dzieci jest bardzo krótkie, mali odbiorcy niszczą je, a biblioteki lekceważą tę produkcję wydawniczą. Wiele tego typu pozycji ginie więc bezpowrotnie.

Badania zbiorów polskich w Oddziale Słowiańskim rozpoczęły się w latach 90. ubiegłego wieku. W ciągu ostatnich 20 lat opublikowano pięć katalogów: trzy poświęcone bibliotece nieświeskiej Radziwiłłów, katalog adnotowany polskich książek dla dzieci wydanych przed 1864 r. oraz katalog wystawy z okazji rocznicy powstania kościuszkowskiego. Oddział Słowiański brał też udział w tworzeniu bazy danych Centrum Badawczego Bibliografii Polskiej Estreicherów w Krakowie *Katalog starych druków Biblioteki Ordynacji Nieświeskiej Radziwiłłów. Druki polskie XVI-XVIII w.*²⁸ Prace Oddziału Słowiańskiego przy tym projekcie zakończyły się, jednak druki z tej kolekcji są przechowywane również w Oddziale Książek Rzadkich i w Oddziale Wydań Obcych, które – ze wskazanych niżej powodów – nie wzięły udziału w przedsięwzięciu.

Po zakończeniu konserwacji zachowawczej starych druków Oddział Słowiański w współpracy z Oddziałem Konserwacji podjął się konserwacji zachowawczej druków dziewiętnastowiecznych. Wykonuje się dezynfekcję i dezynsekcję, naprawy kart i ubytków najbardziej uszkodzonych pozycji w celu zatrzymania dalszej degradacji mechanicznej woluminów. Przy okazji tych działań skrupulatnie notuje się ekslibrisy i zapiski własnościowe oraz inne znaki proveniencyjne.

Od kilku lat w Oddziale Słowiańskim prowadzone są prace nad katalogiem komputerowym. Powstał już katalog elektroniczny polskiej części kolekcji. Został on opracowany na podstawie katalogu kartkowego, więc opisy często są niepełne i wymagają poważnej pracy edytorskiej. Przygotowanie katalogu komputerowego jest obecnie podstawowym zadaniem pracowników Oddziału Słowiańskiego (obok obsługi czytelników, których licz-

²³ Sygn. XXVIII / B 27a.

²⁴ Sygn. XXVIII / B 416.

²⁵ Sygn. XXVIII / 6 21186 (tom 1-4); Sygn. XXVIII / 6 12167 (tom 5-6).

²⁶ Sygn. XXIX / r 436.

²⁷ Sygn. XXIX / 6 700.

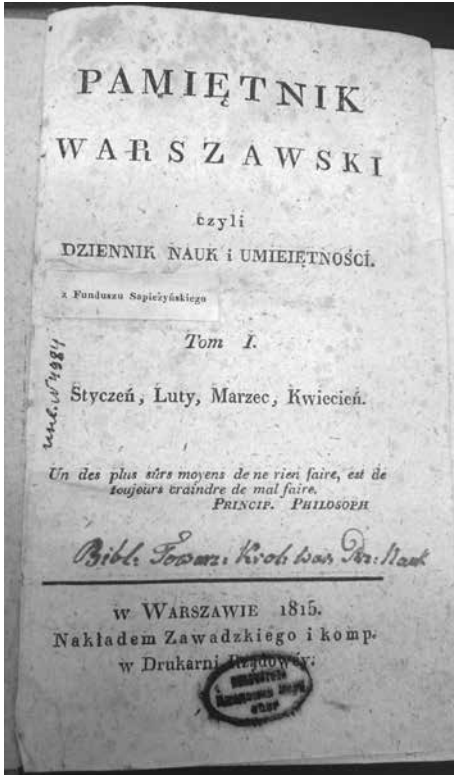
²⁸ *Katalog starych druków Biblioteki Ordynacji Nieświeskiej Radziwiłłów. Druki polskie XVI-XVIII w.*, oprac. nauk. S. Siess-Krzyszowski, red. S. Siess-Krzyszowski, O. Gusiewa, I. Wielikodnaja, S. Havu, [online] http://www.estreicher.uj.edu.pl/bazy_bibliograficzne/index.php/75/ [dostęp 27.06.2017].

ba maleje z roku na rok). Oddział Słowiański bierze również udział w programie „Dziedzictwo naukowe Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk”, który polega na tworzeniu bazy danych oraz cyfrowych kopii książek. To dopiero początki tej inicjatywy – zeskanowano zaledwie kilkadziesiąt druków polskich, niektóre z nich są dostępne na stronie internetowej biblioteki. W Oddziale Słowiańskim odbywają się także konferencje i wystawy tematyczne, zostały również wydane dwa katalogi wystaw rocznicowych poświęconych rosyjskim uczonym.

Podstawowy problem polega jednak na tym, że studia nad książką polską i polskimi proweniencjami nie należą do priorytetowych kierunków badawczych Biblioteki RAN. Jeśli nawet w Oddziale Słowiańskim poświęca się kolekcji polskiej, stanowiącej znaczną część zbiorów, więcej uwagi, to jedynie kropla w morzu potrzeb, bowiem w całej bibliotece akademickiej leży odłogiem kilkaset polskich starych druków w Oddziale Książek Rzadkich lub nawet kilka tysięcy poloników w Oddziale Wydań Obcych. Spisane zostały tylko najciekawsze kolekcje, na przykład przechowywane w Oddziale Książek Rzadkich woluminy z biblioteki Zygmunta II Augusta z superekslibrisem „Sigismundus Augustus rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae”²⁹, w tym inkunabuły, przejęte przez Bibliotekę RAN po zamknięciu w 1927 r. Duchownej Akademii Rzymsko-Katolickiej w Leningradzie³⁰. Jeśli chodzi o tę część kolekcji nieświeskiej, która trafiła do Oddziału Książek Rzadkich i pozostaje niepisana, lub polonika ocalałe po pożarze w magazynach Oddziału Wydań Obcych w 1988 r. – problem tkwi w ludziach, w zwykłych pracownikach, których zainteresowania naukowe zależą od wykształcenia i stopnia znajomości danego języka obcego. Język polski w Rosji coraz częściej zalicza się do grupy języków rzadkich, brakuje bibliotekarzy z jego znajomością. W Bibliotece RAN pracują zaledwie trzy lub cztery osoby, które w lepszym lub gorszym stopniu nim władają. Ta sytuacja pogarsza się z roku na rok. Rekrutacja na polonistykę na Petersburskim Uniwersytecie Państwowym odbywa się raz na cztery lata do grupy pięcioosobowej. Dyplom licencjacki z polonistyki w ubiegłym roku uzyskały dwie osoby. Szanse na to, że przynajmniej jedna z nich trafi do biblioteki, są znikome. Języka polskiego jako drugiego języka obcego naucza się także na Wydziale Historycznym Uniwersytetu, w katedrze historii słowiańskiej, również w grupie pięcioosobowej. Na szczęście jedna z absolwentek tej katedry – Elena Lisiczenok – obecnie pracuje w Oddziale Słowiańskim i przygotowuje rozprawę doktorską na temat kolekcji J. Żaby. Na studiach bibliotekoznawczych język polski nigdy nie figurował na liście przedmiotów nauczania. Bibliotece RAN brakuje ludzi, którzy chcą i potrafią zająć się badaniem polskich kolekcji. Katalogi poloników skreśla się z listy planów wydawniczych księżnicy, pracownicy rezygnują z polskich projektów na korzyść innych, cieszących się poparciem administracji. Wyjściem z zaistniałej sytuacji może stać się przejęcie inicjatywy przez stronę polską oraz wspólne polsko-rosyjskie projekty, większe zaangażowanie strony polskiej w przedsięwzięcia rejestracyjne i badawcze w placówkach rosyjskich oraz uświadamianie stronie rosyjskiej tego, że studia nad polskimi kolekcjami są potrzebne i pożyteczne dla obu stron – polskiej i rosyjskiej.

²⁹ *Книги из библиотеки польского короля Сигизмунда II Августа: Каталог*, сост. Е.А. Савельева, Санкт-Петербург 1994.

³⁰ *Zob. Библиотека Российской Академии Наук, БАН (Biblioteka Rosyjskiej Akademii Nauk)*, poz. 209, [w:] *Współczesne księgozbiory polskie...*, s. 489.

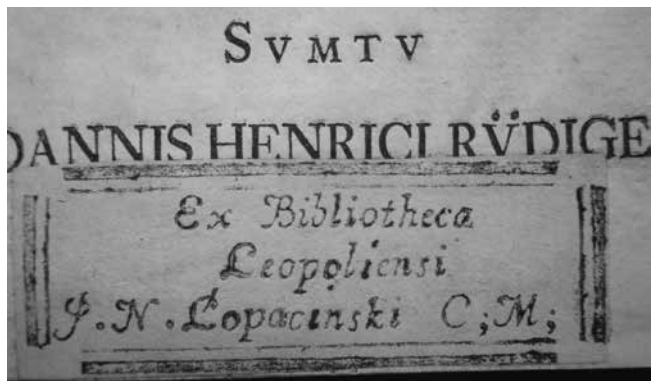
Fot. 1. Zapis „Bibl. Towarz. Król. Warsz. Prz. Nauk”. Zdjęcie: Olga Guseva

Fot. 2. Zapis Józefa Żaby. Zdjęcie: Olga Guseva

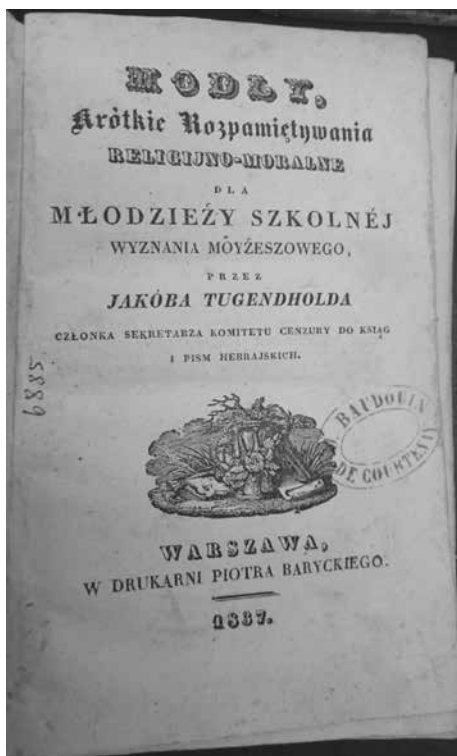

Fot. 3. Ekslibris barona Davida Günzburga. Zdjęcie: Olga Guseva

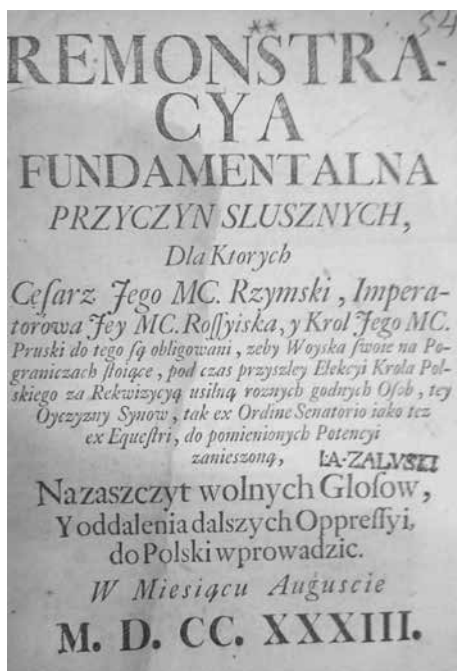

Fot. 4. Ekslibris Jana Nikodema Łopacińskiego. Zdjęcie: Olga Guseva

Fot. 5. Pieczętka J. Baudouena de Courtenay. Zdjęcie: Olga Gusewa

Fot. 6. Pieczętka J.A. Załuskiego. Zdjęcie: Olga Gusewa

Streszczenie

Historia Oddziału Słowiańskiego Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk zaczyna się w latach 80. XIX w. Obecnie zbiory druków słowiańskich (wydanych przed 1930 r.) liczą około 80 000 tytułów w trzystu tysiącach woluminów. Najbogatszym zbiorem Oddziału Słowiańskiego jest kolekcja polska. Liczy około 40 000 tytułów, czyli ponad 80 000 egzemplarzy, w tym około 2000 periodyków i 2700 starych druków. Badania nad kolekcją polską w Oddziale Słowiańskim zaczęły się dopiero w 1995 r. Niniejszy artykuł zawiera podsumowanie studiów przeprowadzonych w ciągu ostatnich 20. lat.

Słowa kluczowe: Oddział Słowiański Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk – zbiory polskie – katalogi kolekcji – stare druki polskie – książki dla dzieci – badania proveniencyjne.

Summary

The Polish collection in the Slavic Department of The Library of the Russian Academy of Sciences: history and research

The Slavic Department of The Library of the Russian Academy of Sciences was created in 1883 as a Slavic non-Russian collection. At present, the Slavic department numbered about 80 000 items. The Polish collection consisted of more than 40 000 items, among them about 2700 books and magazines published in 17th-18th centuries. The main sources for the acquisition of Polish collection were the purchase of books, the gifts from organizations and scientists, and the war booty. In the 19th century, The Slavic Department received legal deposit copies of all Polish editions published in the Russian Empire. Research work on the Polish collection started in the late 1990s, since that time there were published several catalogues, studied the collection of old Polish books, and all the books published before 19th century were restored and transferred to conservation. The Slavic Department is in the process of developing an electronic catalogue of its collections.

Key words: The Slavic Department of The Library of the Russian Academy of Sciences – The Polish collection – catalogues of the collection – old polish books – children’s books.